

УДК 378.014.54(477)

Ірина О. Тарасенко

Київський національний університет технологій та дизайну

Тетяна М. Нефедова

Київський національний університет технологій та дизайну

Олексій С. Тарасенко

Київський національний університет технологій та дизайну

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВНЗ У
КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ**

У статті визначено існуючі проблеми та розроблено модель аналізу рівня реалізації економічного потенціалу ВНЗ у контексті управління економічною безпекою. Систематизовано чинники, які найбільш суттєво впливають на перспективи розвитку вищих навчальних закладів України. Запропоновано методичний підхід до розрахунку інтегрального показника рівня економічної безпеки ВНЗ із врахуванням коефіцієнта стану зовнішнього середовища.

Ключові слова: економічна безпека, система вищої освіти, показники та чинники економічної безпеки, економічний потенціал ВНЗ.

Ірина А. Тарасенко

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Татьяна М. Нефедова

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Алексей С. Тарасенко

Киевский национальный университет технологий и дизайна

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА
ВУЗОВ В КОНТЕКСТЕ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ**

В статье определены существующие проблемы и разработана модель анализа уровня реализации экономического потенциала вузов в контексте управления экономической безопасностью. Систематизированы факторы, которые наиболее существенно влияют на перспективы развития высших учебных заведений Украины. Предложен методический подход к расчету интегрального показателя уровня экономической безопасности вуза с учетом коэффициента состояния внешней среды.

Ключевые слова: экономическая безопасность, система высшего образования, показатели и факторы экономической безопасности, экономический потенциал вузов.

Iryna O. Tarasenko

Kyiv National University of Technologies and Design

Tetiana M. Nefedova

Kyiv National University of Technologies and Design

Oleksiy S. Tarasenko

Kyiv National University of Technologies and Design

**METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR EVALUATING ECONOMIC POTENTIAL
OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT
OF ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT**

The article identifies the current problems and develops a model for the analysis of the level of higher education institutions economic potential fulfilment in the context of economic security management along with providing the authors' classification of the factors that most significantly

affect the development prospects of Ukrainian higher education institutions. A methodological approach to calculating an integrated index for a higher education institution economic security level has also been proposed subject to the environmental health criterion.

Keywords: *economic security, higher education system, economic security indicators and factors, economic potential of a higher education institution.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Важливим чинником політико-економічного, соціального, наукового та культурного розвитку суспільства, стратегічним ресурсом примноження національного багатства та зміцнення позицій держави на міжнародній арені визнано освіту, що знайшло відображення в Законах України «Про освіту» [1] і «Про вищу освіту» [2]. Актуальність питання визначення критеріїв національної безпеки у освітній сфері визначено Стратегією національної безпеки України, яку було затверджено Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [3]. Зазначена проблематика також знайшла розвиток в дослідженнях низки вітчизняних і зарубіжних вчених (Л. Айвазової, Р. Акоффа, В. Батової, Дж. Гелбрейта, С. Дмитрієва, П. Істона, Б. Корольова, Н. Лисиці, С. Митякова, Н. Стельмаха, М. Ширяєвої та ін.), які дійшли висновку, що процеси, пов'язані з функціонуванням вищої освіти мають циклічний, інноваційний, нелінійний та довгостроковий характер. Тому задля досягнення високого рівня конкурентоспроможності та ефективності як системи вищої освіти в цілому, так і кожного вищого навчального закладу (ВНЗ), потребується розробка комплексу заходів за участю держави, бізнесу, суспільства та наукової спільноти.

Тенденції та перспективи розвитку вищої освіти України в сучасних умовах визначаються множиною проблем, небезпек та ризиків, основними з яких є [4]: недостатній рівень фінансування, що позначається на якості ресурсного забезпечення закладів вищої освіти і призводить до погіршення рівня матеріально-технічного забезпечення, збільшення рівня зношеності основних засобів, скорочення обсягів та напрямів наукових досліджень у ВНЗ, втрати кадрового потенціалу через плінність кадрів працівників вищої кваліфікації внаслідок зниження рівня їх мотивації та, як результат, погіршення якості підготовки випускників вищих навчальних закладів і зниження рівня конкурентоспроможності національної системи вищої освіти. Крім того, в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів освітня система України потрапляє під вплив чинників, які, з одного боку, відкривають нові можливості для розвитку, з іншого – породжують нові небезпеки та загрози.

Зазначене дозволяє висловити припущення, що в глобальному соціально-економічному просторі завдання забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки необхідно розглядати як один з державних пріоритетів, оскільки освіта виконує важливу соціальну функцію – збереження та примноження людського капіталу як ключового чинника конкурентоспроможності та сталого розвитку України. Це, в свою чергу, обумовлює необхідність моніторингу стану зовнішнього середовища з метою розробки стратегічних заходів, спрямованих на запобігання загрозам та зниження ризиків, використання додаткових можливостей для підвищення рівня конкурентоспроможності та економічної безпеки.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Проблематика економічної безпеки знайшла відображення в дослідженнях вчених на різних об'єктних рівнях – на рівні держави (державна безпека), нації (національна безпека), соціальних та виробничих систем. Останнім часом у зв'язку з процесами становлення і реформування освіти в Україні питання безпеки системи вищої освіти в цілому та вищих навчальних закладів зокрема, зважаючи на специфічні особливості зазначених об'єктів, набули самостійного значення. Так, зарубіжними та українськими вченими досліджено сутність категорії економічної безпеки із

врахуванням специфіки діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ) та зроблено висновки про необхідність розробки моделі управління економічною безпекою ВНЗ із врахуванням трансформаційних процесів та викликів глобалізації, які охопили і освітню сферу [5]; розроблено концептуальні основи та модель індикативної системи економічної безпеки ВНЗ, враховуючи їх особливості [6, 7]; запропоновано модель адаптивного управління системою вищої освіти України в умовах трансформації суспільства та переходу до інформаційної економіки [8].

В аналітичних матеріалах американської експертної спільноти щодо вимірів освітньої політики США за критеріями безпеки не лише обґрунтовано важливість освітньої сфери для національної безпеки країни, але й визначено критерії оцінювання стану освіти та надано пропозиції щодо поліпшення ситуації в освітній галузі [9]. Висновки, представлені в даній аналітичній доповіді, що безпосередньо присвячена питанням взаємозв'язку розвитку і перспектив системи освіти та стану національної безпеки США в контексті загроз і викликів початку XXI століття, значною мірою може бути застосовано і до України, зокрема стосовно потенційних загроз, які мають високий потенціал реалізації у разі зволікання з подоланням негативних тенденцій у освітній сфері, серед яких: загроза для економічного зростання і конкурентоспроможності; загроза для воєнної безпеки; загроза для інформаційної безпеки; загроза для глобальних інтересів країни; загроза для єдності й згуртованості нації [9, 10]. Важливим висновком, якого дійшли американські вчені та експерти стало те, що «військова сила вже не є достатньою умовою для гарантування безпеки держави. Національна безпека нині суттєво пов'язана з людським капіталом, а сила чи слабкість людського капіталу країни визначається станом системи освіти» [10]. Зазначеним обґрунтовується актуальність досліджуваної проблеми.

Аналіз наукової літератури та особливостей функціонування ВНЗ показав, що економічна безпека вищого навчального закладу залежить від множини чинників різного походження, їх сили та тривалості дії. В праці [11] систему критеріїв економічної безпеки ВНЗ запропоновано класифікувати за ознаками: (1) ресурсного забезпечення; (2) економічної безпеки суб'єктів освітнього процесу (цей чинник на відміну від виробничих систем має особливе значення для ВНЗ, оскільки у освітньому процесі беруть участь особи (наприклад, батьки, студенти, підприємства-замовники), від економічного добробуту яких (платоспроможності) залежить рівень економічної безпеки ВНЗ); (3) рівня управлінських рішень (якості менеджменту) у сфері управління економічною безпекою вищого навчального закладу. В той же час вчений зазначає, що рівень економічної безпеки ВНЗ залежить не лише від внутрішніх чинників, але й від стану економіки, зокрема рівня державного фінансування ВНЗ [11].

Досліджуючи проблеми економіки освіти (економічної безпеки освіти) багато вчених максимальну увагу приділяють впливу держави на фінансовий стан закладів вищої освіти. Так, І.М. Вахович, серед проблем розвитку вищої освіти, які значною мірою визначаються високим рівнем витрат та залежать від рівня і якості наявного ресурсного потенціалу ВНЗ, особливо відзначає загострення проблеми фінансового забезпечення [4]. І хоча Україна посідає одне з перших місць в Європі за показником державного фінансування вищої освіти (у % до ВВП цей показник складав по роках: 2,3 у 2010 р., 2,0 – у 2011 та 2012 рр., 2,1 – у 2013 р., 1,8 – у 2014 та 1,5 у 2015 р.) [12], таких обсягів не достатньо не лише для забезпечення розвитку національної системи вищої освіти в умовах конкуренції із зарубіжними вищими навчальними закладами, а й підтримки існуючого рівня. Зазначене обумовлює необхідність нагальних кардинальних змін як у освітній політиці держави взагалі, так і в системі державного фінансування освітньої сфери.

В науковій літературі економічну безпеку ВНЗ визначають як: «стан наявності необхідних ресурсів та системи взаємовідносин між агентами їх обігу, які дозволяють здійснювати функції організації та забезпечують стан її захищеності в економічних, соціальних та політичних умовах, що змінюються» [13]; «складову системи захисту закладу освіти, практичні заходи по захисту від загроз та ризиків в економічній сфері» [14, с. 43]; «стан економічного потенціалу ВНЗ, при якому забезпечується гарантований захист економічних інтересів ВНЗ, його працівників та студентів, ефективний розвиток ВНЗ у відповідності до його місії навіть при найбільш несприятливих умовах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів» [7, с. 62]. Мету системи економічної безпеки вчені визначають як «протидію економічним загрозам і, зокрема, загрози втрати ВНЗ своїх конкурентних переваг, які забезпечують йому стійкий розвиток на тривалу перспективу» [7, с. 61–62]. В останньому визначенні зроблено наголос на існуванні логічного взаємозв'язку між конкурентними перевагами, що забезпечують певний рівень конкурентоспроможності ВНЗ, та рівнем економічної безпеки, яка в такому тлумаченні виступає чинником конкурентоспроможності. В той же час, слід звернути увагу і на наявність оберненої залежності між зазначеними показниками, виходячи з міркування, що в умовах глобалізації конкурентоспроможність ВНЗ відображає перевагу над конкурентами за системою визначальних показників на національному і міжнародному рівнях та є основою для забезпечення належного рівня економічної безпеки як окремого ВНЗ, так і освітньої системи в цілому. Розглянуте дозволяє зробити висновок, що рівень економічної безпеки ВНЗ залежить від рівня його економічного потенціалу та здатності ефективно взаємодіяти із зовнішнім середовищем – протистояти негативним впливам та використовувати можливості, які генеруються цим середовищем.

Відповідно до підходу, що надається в праці [15, с. 19], рівень економічної безпеки ВНЗ може бути оцінено як співвідношення параметрів фактичного стану і прогнозу соціально-економічного розвитку на вибраний період часу з пороговими значеннями відповідних індикаторів. При аналізі та підведенні підсумків вченими пропонується визначати досягнутий рівень результатів економічної безпеки, а у прогнозних оцінках – імовірнісний у майбутньому періоді. При цьому вченим висловлюється припущення [15], що параметри економічного розвитку відображають ситуацію в певній сфері діяльності ВНЗ. Тому оцінку рівня економічної безпеки доцільно здійснювати як за кожним напрямом діяльності окремо, так і по ВНЗ в цілому. Порогові значення економічної безпеки – це критичні (больові) точки, граничні величини, недотримання яких унеможливорює нормальний хід розвитку різних видів діяльності й призводить до появи негативних, руйнівних наслідків у сфері економічної безпеки. Таким чином, важливого значення набуває не лише визначення порогових значень показників, які характеризують рівень економічної безпеки як за окремими складовими, так і в цілому, але й проміжних станів, оцінювання яких дозволить визначати тенденції розвитку ВНЗ у періоді прогнозу та може бути використано за базу для створення механізмів превентивного і оперативного попередження небажаних наслідків та власне загроз. Економічну безпеку технічного ВНЗ в праці [16, с. 49] запропоновано аналізувати за системою індикаторів: середній бал студентів, прийнятих за результатами єдиного державного екзамену; індекс анкетування студентів; індекс працевлаштування студентів; індекс людського капіталу; відношення середньої заробітної плати науково-педагогічних працівників (НПП) до середньої заробітної плати в регіоні; частка викладачів у віці до 39 років; обсяг НДДКР в розрахунку на одного штатного НПП; відношення кількості захистів дисертацій до загальної кількості штатних НПП; відношення кількості статей у провідних наукових виданнях до загальної кількості штатних НПП; відношення кількості новостворених результатів інтелектуальної діяльності (РІД) до чисельності штатних НПП; загальна кількість науково-навчальних приміщень в розрахунку на одного студента; доходи

ВНЗ від усіх джерел в розрахунку на одного НПП; частка позабюджетних коштів в доходах ВНЗ; індекс розвитку інформаційних ресурсів; індекс ефективності управління людським капіталом; індекс ефективності взаємодії із зовнішніми контрагентами; індекс ефективності управління фінансами та інфраструктурою; індекс управління іміджем та інвестиційною привабливістю ВНЗ.

Невирішені частини проблеми. За результатами проведених досліджень встановлено, що між рівнем економічної безпеки ВНЗ та рівнем його економічного потенціалу існує взаємозв'язок, оскільки саме високий рівень економічного потенціалу ВНЗ є запорукою ринкової стійкості, а отже, конкурентоспроможності та економічної безпеки вищого навчального закладу. Стан економічної системи вищого навчального закладу (економічний потенціал), що забезпечує належний рівень його економічної безпеки, повинен відповідати певним значенням встановлених критеріїв, за яких досягатиметься прийнятний для учасників освітнього процесу рівень стійкості із врахуванням змін стану зовнішнього середовища функціонування ВНЗ. Розробка інструментарію оцінювання, пошук методів та технологій управління економічною безпекою ВНЗ в умовах невизначеності та ризику належать до кола завдань, які потребують вирішення на етапі реформування національної системи вищої освіти.

Мета дослідження полягає у систематизації основних чинників (внутрішніх та зовнішніх) та розробці методичного підходу щодо оцінювання їх сукупного впливу на рівень економічної безпеки ВНЗ.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Велика кількість викликів та загроз, які впливають на розвиток країни та окремих регіонів, певною мірою впливають на рівень розвитку та стан освітньої системи і далі – на окремий ВНЗ. З огляду на це, при розробці системи управління економічною безпекою ВНЗ необхідно враховувати як рівень його економічного потенціалу, так і специфічні загрози, які генеруються зовнішнім середовищем. До основних загроз для економічної безпеки ВНЗ відносять: проблеми державного фінансування; демографічні процеси; зниження зацікавленості в окремих спеціальностях; глобалізація; становлення економіки знань; загрози з боку ближнього оточення, до якого належать споживачі, постачальники, конкуренти і контактні групи; внутрішні проблеми ВНЗ [7, 16].

Теоретичні дослідження сутності економічної безпеки, аналіз її складових та чинників визначили необхідність розробки авторського підходу щодо тлумачення категорії економічного потенціалу ВНЗ в контексті управління економічною безпекою із врахуванням ресурсної й управлінської складових і розробки методичних положень й організаційних засад управління економічним потенціалом ВНЗ. Так, погоджуючись з визначенням економічної безпеки ВНЗ, яке надається в [7, с. 62], та враховуючи взаємозв'язок між категоріями економічної безпеки та конкурентоспроможності, економічний потенціал ВНЗ в контексті забезпечення його економічної безпеки, при якому буде гарантовано економічні інтереси ВНЗ, пропонується визначати як комплексну характеристику його спроможності до розвитку в цілому та підвищення конкурентоспроможності зокрема, яка залежить від ефективності його стратегії, наявного ресурсного потенціалу та здатності ВНЗ адаптуватися до умов зовнішнього середовища. До основних завдань, які потребують першочергового вирішення в процесі управління економічною безпекою ВНЗ, включено: встановлення взаємозв'язків між складовими економічного потенціалу ВНЗ; визначення системи цілей та критеріїв оцінки їх досягнення з позицій підвищення рівня економічної безпеки і конкурентоспроможності; обґрунтування показників оцінювання та аналізу економічного потенціалу ВНЗ; побудова моделі управління економічним потенціалом ВНЗ в контексті забезпечення економічної безпеки; розробка методичного підходу щодо вибору оптимальної

стратегії зі стратегічного набору ВНЗ залежно від фактичного рівня економічного потенціалу вищого навчального закладу із врахуванням впливу чинників зовнішнього середовища.

За результатами узагальнення наукової літератури сформовано елементну структуру економічного потенціалу ВНЗ, складовими якої визначено: *ресурсна складова* з виокремленням матеріально-технічних, інтелектуальних, трудових, фінансових та маркетингових ресурсів, а також науково-дослідної бази й інноваційних ресурсів, педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій; *організаційно-управлінська складова*, що включає систему управління і забезпечує виконання функцій у сферах: організації навчального процесу та НДР, студентського самоврядування, управління персоналом та мотивації, соціальної сприйнятливості та взаємодій із стейкхолдерами, організації додаткових послуг позанавчального характеру.

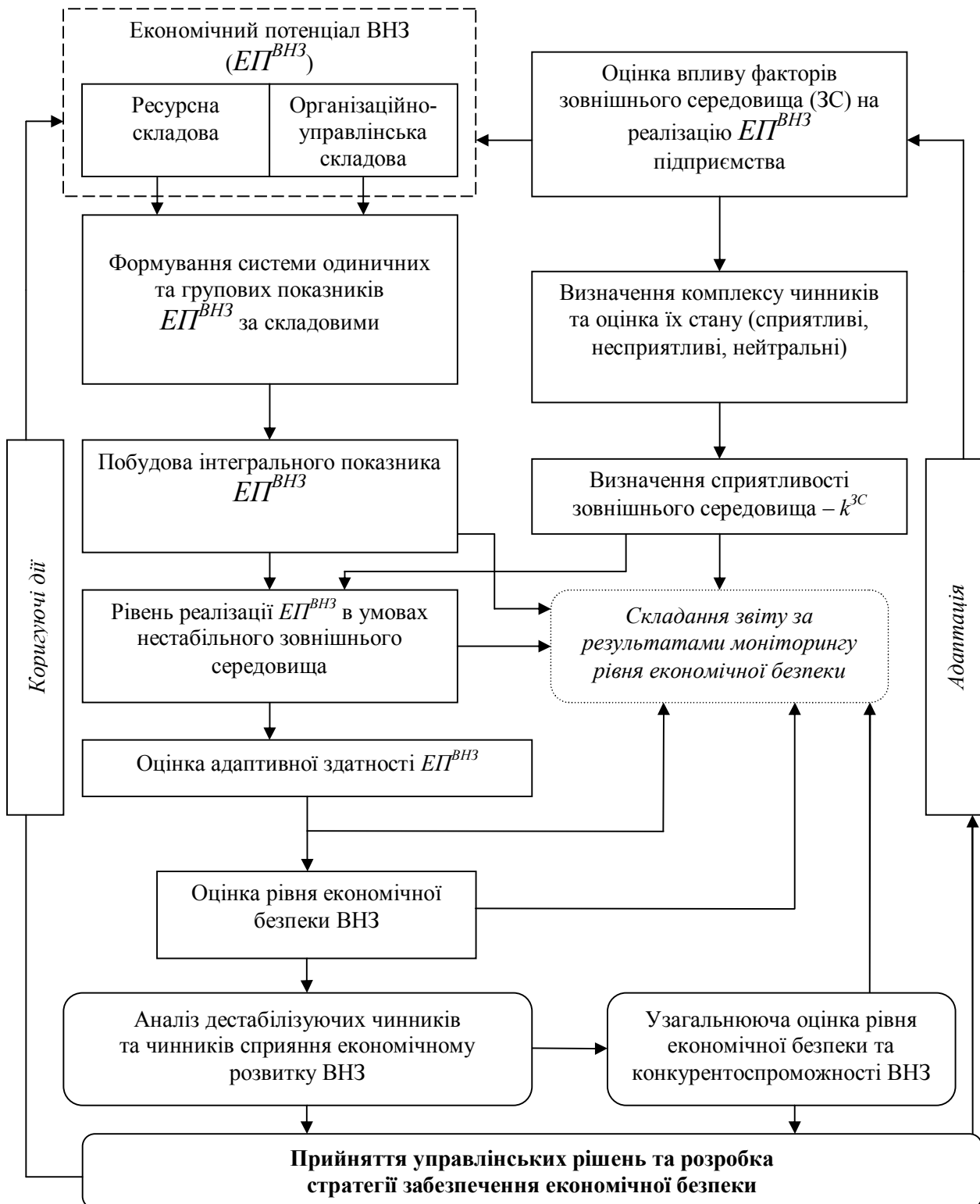
Аналіз рівня економічного потенціалу $EP^{ВНЗ}$ за умов впливу факторів зовнішнього середовища запропоновано здійснювати за моделлю, представленою на рис. 1.

Проведення аналізу наявних та потенційних можливостей і загроз зовнішнього прояву з метою оцінки їх впливу на рівень реалізації економічного потенціалу вищого навчального закладу дозволить спрогнозувати рівень його економічної безпеки та розробити комплекс відповідних стратегічних заходів. Важливість такого аналізу визначається тим, що в умовах глобальної конкуренції кожний вищий навчальний заклад повинен розробляти стратегію адаптивного характеру, орієнтовану на максимальну реалізацію економічного потенціалу (його ресурсних можливостей) та зміцнення ринкових позицій (як на світовому, так і національному ринках), враховуючи при цьому зростаючий вплив різних ризиків, зокрема, пов'язаних з вільним ціноутворенням на ринку освітніх послуг, інтеграційними та глобалізаційними процесами, та невизначеністю зовнішнього середовища, яке динамічно змінюється. Результати експертного опитування дозволили сформулювати систему чинників розвитку ВНЗ України в контексті управління економічною безпекою, основними з яких визначено: (1) демографічна ситуація та потенційна кількість абітурієнтів; (2) державна політика у сфері освіти; (3) бюджетне фінансування закладів вищої освіти; (4) тарифи на енергоресурси, комунальні послуги та ін.; (5) сприяння роботодавців розвитку ВНЗ (співпраця ВНЗ із роботодавцями); (6) кон'юнктура ринку праці в контексті пропозиції науково-педагогічних кадрів; (7) кон'юнктура ринку праці в контексті попиту на фахівців певних спеціальностей; (8) система ліцензування та акредитації; (9) система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації наукових кадрів; (10) інвестиційний клімат (сприйнятливість) та інвестиційні ресурси (доступність); (11) платоспроможність населення (з огляду на доступність освіти); (12) конкуренція на внутрішньому та зовнішньому ринку освітніх послуг.

Аналізуючи множину факторів зовнішнього середовища необхідно враховувати їх різноспрямований вплив та те припущення, що в окремі моменти часу не всі фактори можуть бути однозначно ідентифіковані, зважаючи на існуючі ризики та невизначеність. Вирішити це завдання можливо завдяки використанню підходу динамічного аналізу, який викладено в праці російських вчених А. Колобова, І. Омельченка та О. Орлова [19]. Керуючись рекомендаціями, наведеними в [19] аналіз стану зовнішнього середовища ВНЗ в контексті забезпечення економічної безпеки (його сприятливості, нейтральності або несприятливості для реалізації економічного потенціалу ВНЗ) пропонується здійснювати за етапами:

1) поточний стан кожного n -ного чинника зовнішнього середовища в певний (t -й) момент часу:

$$B_j^n \in \left\langle B_1^n(t), \tilde{B}_2^n(t), B_3^n(t) \right\rangle, \quad n \in N, \quad (1)$$

Джерело: удосконалено авторами за даними [17; 18].

Рис. 1. Послідовність аналізу рівня реалізації економічного потенціалу ВНЗ в контексті управління економічною безпекою

2) загальний стан сприятливості (нейтральності, несприятливості) для реалізації економічного потенціалу ВНЗ, використовуючи залежність:

$$k^{3C} \in \left\langle B_1(t), \tilde{B}_2(t), B_3(t) \right\rangle, \quad n \in N. \quad (2)$$

де $B_1^n(t)$ – стан n -го чинника (умови) зовнішнього середовища, який в момент часу t відповідає значенню, визначеному згідно теорії бажаності (або значення якого потрапляє в бажаний діапазон) як таке, оцінка якого за впливом на реалізацію економічного потенціалу ВНЗ може бути передбачена та який сприятливо впливає на рівень економічної безпеки ВНЗ; $B_3^n(t)$ – стан n -го чинника (умови) зовнішнього середовища, який в момент часу t знаходиться поза межами значень, що відповідають інтервалу бажаності та який несприятливо впливає на економічну безпеку ВНЗ; $\tilde{B}_2^n(t)$ – стан n -го чинника (умови) зовнішнього середовища, значення якого в момент часу t не може бути однозначно ідентифіковано (оцінено чи потрапляє значення в межі бажаного діапазону значень та яким чином впливає на рівень економічної безпеки вищого навчального закладу).

Необхідно відзначити, що показник сприятливості (нейтральності або несприятливості) зовнішнього середовища, визначений за формулою (2), є: (1) інтегральним показником, який поєднує в собі різноспрямований вплив всіх чинників, в тому числі невизначеність, які впливають на реалізацію економічного потенціалу ВНЗ та визначають можливості у сфері управління економічною безпекою; (2) динамічною характеристикою, яка змінюється в часі, що потребує постійного моніторингу змін чинників зовнішнього середовища. Необхідно погодитися з тим положенням [18], що на рівень реалізації економічного потенціалу ВНЗ істотний вплив будуть спричиняти дестабілізуючі чинники та невизначеність – стан зовнішнього середовища буде більш стійким лише за умови, що вплив дестабілізуючих чинників і невизначеність будуть мінімальними.

Таким чином, використовуючи чіткі стани чинників зовнішнього середовища та враховуючи множини дестабілізуючих чинників, які зумовлюють певний рівень невизначеності, згідно формули (2) пропонується визначати коефіцієнт сприятливості (несприятливості) зовнішнього середовища k^{3C} . В загальному випадку даний показник характеризуватиме співвідношення між загрозами, можливостями та невизначеністю стану зовнішнього середовища стосовно рівня реалізації економічного потенціалу ВНЗ в конкретний момент часу. Значення інтегрального показника рівня економічної безпеки ВНЗ ($EB^{ВНЗ}$) в умовах впливу чинників зовнішнього середовища, враховуючи зазначене, може бути представлено залежністю:

$$EB^{ВНЗ} = f(EP^{ВНЗ}; k^{3C}). \quad (3)$$

Показник $EB^{ВНЗ}$ показує наскільки ВНЗ реалізує економічний потенціал ($EP^{ВНЗ}$) в умовах зовнішнього середовища, яке характеризується невизначеністю та може бути сприятливим, несприятливим або нейтральним, і характеризується узагальнюючим показником k^{3C} : чим більш невизначеним та несприятливим є зовнішнє середовище, тим нижчим буде рівень економічної безпеки ВНЗ.

Деталізація показників оцінки економічного потенціалу ВНЗ і чинників зовнішнього середовища створює підстави для факторного аналізу показників рівня $EP^{ВНЗ}$ та k^{3C} і є основою для розробки стратегії розвитку ВНЗ, орієнтованої на досягнення (підтримання) достатнього рівня економічної безпеки в умовах невизначеності та ризику.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визнання вирішальної ролі вищої освіти для перебудови економіки України на інноваційних засадах, переходу до вищих технологічних укладів на основі розвитку науки і техніки, примноження людського капіталу та сталого розвитку обумовлює необхідність розробки загальної концепції забезпечення економічної безпеки національної економіки на основі максимального використання потенціалу системи вищої освіти з урахуванням вимог сучасності. В основі економічної безпеки національної системи вищої освіти лежить економічна безпека окремих вищих навчальних закладів, яка є результатом реалізації відповідної стратегії на різних рівнях задля стійкого розвитку та конкурентоспроможності як системи вищої освіти в цілому, так і її окремих складових.

Зазначене дозволяє зробити висновок про необхідність створення механізму протидії загрозам і небезпекам розвитку вищої освіти як системи, основними з яких визначено: зниження конкурентоспроможності національних ВНЗ та, як наслідок, відтік абітурієнтів і науково-педагогічних працівників за кордон, втрата потенціалу наукових шкіл, падіння престижу професій науковця та педагога, недофінансування закладів вищої освіти, криза неплатежів внаслідок інфляції, погіршення демографічної ситуації та соціально-економічні потрясіння. Важливою складовою цього механізму є державна політика щодо розвитку та модернізації системи освіти в цілому та вищої освіти зокрема з метою підвищення конкурентоспроможності ВНЗ як на національному, так і міжнародному рівнях.

References

Література

1. Pro osvitu: Zakon Ukraïni [About Education: Law of Ukraine] (ostannya redaktsiya 26.01.2016 roku). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Pro vishchu osvitu: Zakon Ukraïni [About Higher Education: Law of Ukraine], 01.07.2014 № 1556-VII. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Strategy of National Safety of Ukraine]. (n.d.) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> [in Ukrainian].
4. Vakhovich, I.M., Ishchuk, L.I., Pirig, S.O. (2014). Stan i problemi vishchoï osviti v Ukraïni [State and Problems of Higher Education in Ukraine]. *Aktualni problemi ekonomiki – Actual Problems of Economies*, 1(151): 63–69 [in Ukrainian].
5. Batova, V.N. (2015). Ekonomicheskaya bezopasnost uchrezhdeniya vysshego professionalnogo obrazovaniya v usloviyakh globalizatsii [Economic security of the institution of higher professional education in the context of globalization]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya: Elektronnyy nauchnyy zhurnal* –

1. Про освіту: Закон України (остання редакція 26.01.2016 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
4. Вахович І.М. Стан і проблеми вищої освіти в Україні / І.М. Вахович, Л.І. Іщук, С.О. Пиріг // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 1(151). – С. 63–69.
5. Батова В.Н. Экономическая безопасность учреждения высшего профессионального образования в условиях глобализации [Электронный ресурс] / В.Н. Батова // Современные проблемы науки и образования: Электронный научный журнал. – 2015.

Modern problems of science and education: Electronic scientific journal, Vol. 1, Iss. 1. Retrieved from: <http://www.science-education.ru> [in Russian].

6. Shiryaev, M.V. (2015). Ekonomicheskaya bezopasnost vysshego obrazovaniya: kontseptualnye osnovy [Economic security of higher education: the conceptual framework]. Fundamentalnye issledovaniya – Basic Research, 11-6: 1272–1276. Retrieved from: <http://www.fundamental-research.ru> [in Russian].

7. Dmitriev, S.M., Shiryaev, M.V., Mityakov, S.N. (2014). Ekonomicheskaya bezopasnost tekhnicheskogo vuza: sistema indikatorov [Economic security of a technical university: the conceptual basis]. Vyshee obrazovanie v Rossii – Higher Education in Russia, 2: 59–66 [in Russian].

8. Vishcha osvita Ukraïni v umovakh transformatsiï suspilstva: stan, problemi, tendentsiï rozvitku, 2007–2011: Nauk.-dopom. bibliogr. pokazhch. [Higher education of Ukraine in the conditions of transformation of society: the state, problems, development tendencies, 2007–2011]. NAPN Ukraïni, DNPB Ukraïni im. V.O. Sukhomlinskogo, In-t vishchoï osviti; Compilers: N.V. Lisitsya, G.P. Chornoyvan, N.A. Stelmakh, L.M. Ayvazova, N.M. Bublik; Scientific Adviser B.I. Korolov; Scientific Editor P.I. Rogova; Bibliogr. Editor L.O. Ponomarenko. – Kyiv, 2014. – Vol. 2, Ch. 2. 416 p. [in Ukrainian].

9. Klein, J.I., Rice, C., Levy, J.C. (2012). U.S. Education Reform and National Security. Independent Task Force Report No. 68. New York: Council on Foreign Relations Press, March 2012. 120 p.

10. Kryterii ekonomichnoi bezpeky v osvittii sferi: zarubizhnyi dosvid ta vysnovky dlia Ukrainy. Analitichna zapyska [Criteria for economic security in the educational sphere: foreign experience and conclusions for Ukraine: Analytical note]. Ofitsiinyi sait Natsionalnogo instytutu stratehichnykh doslidzhen – Official site of the National Institute for Strategic Studies. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/2301> [in Ukrainian].

11. Barkhatov, V.Iu., Pugach, V.N., Alimova, N.K. Ekonomicheskaya bezopasnost VUZa [Economic Security of the University]. cyberleninka.ru. Retrieved from: <http://cyberleninka.ru>

– № 1, Ч. 1. – Режим доступа: <http://www.science-education.ru>.

6. Ширяев М.В. Экономическая безопасность высшего образования: концептуальные основы [Электронный ресурс] / М.В. Ширяев // Фундаментальные исследования. – 2015. – № 11-6. – С. 1272–1276. – Режим доступа: <http://www.fundamental-research.ru>.

7. Дмитриев С.М. Экономическая безопасность технического вуза: концептуальные основы / С.М. Дмитриев, М.В. Ширяев, С.Н. Митяков // Высшее образование в России. – 2014. – № 2. – С. 59–66.

8. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007–2011 рр.: Наук.-допом. бібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлінського, Ін-т вищої освіти; Упоряд.: Н.В. Лисиця, Г.П. Чорнойван, Н.А. Стельмах, Л.М. Айвазова, Н.М. Бублик; Наук. консультант Б.І. Корольов; Наук. ред. П.І. Рогова; Бібліогр. ред. Л.О. Пономаренко. – Київ, 2014. – Вип. 2, Ч. 2. – 416 с.

9. Klein J.I. U.S. Education Reform and National Security: Independent Task Force Report No. 68 / Joel I. Klein, Condoleezza Rice, Julia C. Levy. – New York: Council on Foreign Relations Press, March 2012. – 120 p.

10. Критерії економічної безпеки в освітній сфері: зарубіжний досвід та висновки для України: Аналітична записка [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. – Режим доступа: <http://www.niss.gov.ua/articles/2301>.

11. Бархатов В.Ю. Экономическая безопасность ВУЗа [Электронный ресурс] / В.Ю. Бархатов, В.Н. Пугач, Н.К. Алимова. – Режим доступа:

- ru/article/n/ekonomicheskaya-bezopasnost-vuza [in Russian].
12. Karmazina, O.O. (eds.) (2016). Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2015/2016 navchalnoho roku: Statystychny biuleten [The main indicators of activity of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2015/2016 academic year: the statistical bulletin]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2016. 171 p. [in Ukrainian].
13. Alimova, N.K. (2009). Ekonomicheskaya bezopasnost obrazovatel'nogo uchrezhdeniia v usloviakh stanovleniia innovatsionnoi ekonomiki: Dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05 [Economic security of an educational institution in the conditions of formation of innovative economy: Thesis]. Moscow. 184 p. [in Russian].
14. Reznik, S.D. (eds.) (2013). Upravlenie ekonomicheskoi bezopasnostiu vysshego uchebnogo zavedeniia: Uchebnik [Economic Security Management of a Higher Educational Institution: Textbook]. Moscow: INFRA-M. 345 p. [in Russian].
15. Mikhailin, E.V., Grachev, A.V. (2009). Metodika otcenki ekonomicheskoi bezopasnosti vuza [Methodology for assessing the economic security of the university]. Vestnik Nizhegorodskoi akademii MVD Rossii – Bulletin of the Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2(11): 18–27 [in Russian].
16. Dmitriev, S.M., Shiriaev, M.V., Mitiakov, S.N. (2014). Ekonomicheskaya bezopasnost tekhnicheskogo vuza: analiz dinamiki indikatorov na primere NGTU im. R.E. Alekseeva [Economic safety of a technical university: an analysis of the dynamics of indicators on the example of the NSTU. R.E. Alekseeva]. Vysshee obrazovanie v Rossii – Higher education in Russia, 4: 48–56 [in Russian].
17. Gryshchenko, I.M. (2014). Profesiina osvita v systemi ekonomichnykh doslidzhen: Monohrafiia [Professional education in the system of economic research: Monograph]. Kyiv, Hramota. 384 p. [in Ukrainian].
18. Gryshchenko, I.M. (2015). Ekonomichna diialnist vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Economic activity of higher educational establishments]. Visnyk KNUVD, Seriia: Ekonomichni nauky, Spetsvypusk: Efektyvnist orhanizatsiino-
- http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskaya-bezopasnost-vuza.
12. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/2016 навчального року: Статистичний бюлетень / За ред. О.О. Кармазіна. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 171 с.
13. Алимova Н.К. Экономическая безопасность образовательного учреждения в условиях становления инновационной экономики: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Н.К. Алимova. – Москва, 2009. – 184 с.
14. Управление экономической безопасностью высшего учебного заведения: Учебник / Под общ. ред. С.Д. Резника. – М.: ИНФРА-М, 2013. – 345 с.
15. Михайлин Е.В. Методика оценки экономической безопасности вуза / Е.В. Михайлин, А.В. Грачев // Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2009. – № 2 (11). – С. 18–27.
16. Дмитриев С.М. Экономическая безопасность технического вуза: анализ динамики индикаторов на примере НГТУ им. Р.Е. Алексева / С.М. Дмитриев, М.В. Ширяев, С.Н. Митяков // Высшее образование в России. – 2014. – № 4. – С. 48–56.
17. Грищенко І.М. Професійна освіта в системі економічних досліджень: Монографія / І.М. Грищенко. – К.: Грамота, 2014. – 384 с.
18. Грищенко І.М. Економічна діяльність вищих навчальних закладів / І.М. Грищенко // Вісник КНУТД. Серія: Економічні науки. Спецвипуск: Ефективність організаційно-

ekonomichnoho mekhanizmu innovatsiinoho rozvytku vyshchoi osvity – Bulletin of KNUTD. Economic Sciences, pp. 21–28. [in Ukrainian].

19. Kolobov, A.A., Omelchenko, I.N., Orlov, A.I. (2008). Menedzhment vysokikh tekhnologii. Integrirovannye proizvodstvenno-korporativnye struktury: organizatsiia, ekonomika, upravlenie, proektirovanie, effektivnost, ustoichivost [Management of high technologies. Integrated production and corporate structures: organization, economics, management, design, efficiency, sustainability]. Moscow: Ekzamen. 621 p. [in Russian].

економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти. – 2015. – С. 21–28.

19. Колобов А.А. Менеджмент высоких технологий. Интегрированные производственно-корпоративные структуры: организация, экономика, управление, проектирование, эффективность, устойчивость / А.А. Колобов, И.Н. Омельченко, А.И. Орлов. – М.: Экзамен, 2008. – 621 с.